

УДК 339.9.01

Пугачевська К.Й.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
та управління економічними процесами
Мукачівського державного університету

ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ СУВЕРЕНІТЕТУ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

ECONOMIC PRINCIPLES OF SOVEREIGNTY IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION CHALLENGES

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено проблематику забезпечення економічного суверенітету внаслідок впливу глобалізаційних процесів. Розглянуто підходи до трактування категорії «економічний суверенітет» та визначено його структуру. Показано вплив глобальних економічних тенденцій на економічний суверенітет.

Ключові слова: економічний суверенітет, економічна безпека, глобалізація, залежний розвиток, економічний розвиток, національна економіка, національні інтереси.

АННОТАЦИЯ

В статье исследована проблематика обеспечения экономического суверенитета вследствие влияния глобализационных процессов. Рассмотрены подходы к трактовке категории «экономический суверенитет» и определена его структура. Исследовано влияние глобальных экономических тенденций на экономический суверенитет.

Ключевые слова: экономический суверенитет, глобализация, зависимое развитие, экономическое развитие, национальная экономика, национальные интересы.

ANNOTATION

In the article the problems of economic sovereignty support as a result of globalization processes are researched. The key approaches to the interpretation of the category «economic sovereignty» are determined and its structure is defined. The consequences of implications of globalization for national economies from the views of level of economic development of a country and its participation in international division of labor are evaluated.

Keywords: economic sovereignty, globalization, dependent development, economic development, national Economy.

Постановка проблеми. Фундаментальні світові процеси у сфері політики й економіки значною мірою змінюють звичні погляди на роль держави та значення її формального атрибута державного суверенітету. В сучасному світі держави дедалі більше змушені поступатися частиною своїх прерогатив, будучи обмеженими в ухваленні політичних рішень.

Говорячи про причини перегляду принципу суверенітету, варто передусім звернути увагу на комплекс процесів, який традиційно визначають як «глобалізацію». В основі феномена глобалізації лежать процеси у сфері економіки й фінансів, які нині слугують фундаментом для глобальної політичної та культурної «надбудови». Світова економіка набирає дедалі більше ознак єдиної цілісної системи й функціонує за єдиними законами. Жодна країна вже неспроможна існувати в умовах економічної автаркії. Головним типом економічної практики стає фінансово-правове регулювання, що

послідовно підкоряє собі інші види господарської діяльності.

Проблематика економічного суверенітету стає дедалі актуальнішою в сучасних умовах у результаті розвитку та уніфікації світових інтеграційних процесів і руху фінансових потоків між різними країнами, посилення впливу міжнародних фінансових центрів, поглиблення кризових явищ і появи нових проблем міжнародного і національного характеру, що має істотний вплив на розподіл сил на міжнародній арені.

Досягнення стійкого розвитку національної економіки стає можливим в результаті реалізації потенціалу раціонального включення у світогосподарські процеси, та, утримуючи суверенність національного економічного розвитку з урахуванням стратегічних інтересів громадян у цілому, зберігаючи цілісність національного економічного простору.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні проблеми забезпечення національного економічного суверенітету розглядаються в працях вітчизняних та зарубіжних науковців. У розробку концепції суверенітету істотний внесок внесли такі вчені та мислителі, як Ж. Боден, М. Вебер, Т. Гоббс, Ж.Ж. Руссо, К. Шмітт. Проблемам, пов'язаними з глобалізаційними процесами та їх впливу на національні економічні відносини і розвиток світової економіки, присвятили свої роботи Д. Белл, А.Б. Вебер, К. Гаджієв, Р. Грінберг, Дж. Гелбрейт, А. Дугін, В. Кульків, Ю. Осипов, М. Пивоварова, В. Рязанов.

Питання економічної безпеки та суверенітету в умовах глобалізації висвітлені у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як В. Білоус, В. Геєць, Я. Жаліло, М. Овчарук, В. Мотриченко, У. Бек, К. Омає, В.Х. Райнеке та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження засад економічного суверенітету та визначення можливостей забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізаційних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна безпека і суверенітет відображають підвищення значимості забезпечення безпеки в усіх сферах держави, й особливо в економіці, що пов'язано зі зростанням у глобалізованому

світі ролі факторів ризику, невизначеності та взаємозалежності.

Економічна безпека держави являє собою такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально орієнтований розвиток країни у цілому, достатній економічний та оборонний потенціал навіть за найнесприятливіших варіантів розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів.

Питання економічної безпеки набувають особливої актуальності для країн, які перебувають у стані трансформаційної кризи. Це явище завжди характеризується загостренням суперечностей, які створюють кризові ситуації. Глибина і характер розвитку кризи можуть поставити під загрозу саме існування соціально-економічної системи країни. І тоді одним із першочергових завдань стане забезпечення економічної безпеки.

Якщо національні економічні інтереси країни розуміти як сукупні потреби громадян, суспільства та держави, адекватні особливостям соціально-економічного стану країни, рівню її економічного розвитку, місцю в міжнародному розподілі праці, то саме вони повинні визначати усі інші інтереси, що впливають із спільних геополітичних факторів [1, с. 54].

До кола життєво важливих економічних інтересів України на сучасному етапі належать: забезпечення її економічного суверенітету; побудова правового демократичного механізму державного регулювання економіки; економічне відродження держави та поліпшення добробуту її народу; розвиток міжнародних економічних відносин.

Економічна глобалізація суттєво змінює пріоритети і завдання національної економіки, висувуючи питання про необхідність збереження і забезпечення національної економічної суверенності. Сучасна економіка характеризується, з одного боку, інтернаціоналізацією господарського життя, що знаходить свій прояв в уніфікації світової економіки, формуванні взаємозалежності національних економік і ринків, розширенні транскордонного руху усіх ресурсів, розвитку транснаціональних форм господарювання і становлення єдиного гео економічного простору. З іншого боку, глобалізація на сучасному етапі передбачає наявність національно-державної форми господарювання, що висуває необхідність забезпечення національного економічного суверенітету як основи майбутнього розвитку локальної цивілізації [2, с. 15].

Безпека країни безпосередньо пов'язана із суверенітетом. Історичний досвід свідчить, що становлення суверенної правової демократичної держави, формування громадянського суспільства, рух шляхом світової цивілізації є об'єктивним, незворотним, але складним і тривалим процесом. Держава може досягти справжнього суверенітету тільки на основі ефективної та конкурентоспроможної економіки, яка до того ж є соціально орієнтованою.

Нормативно-правовий зміст поняття економічного суверенітету держави представлено двома основними елементами: суверенне право держави вільно розпоряджатися своїми ресурсами, багатствами і всією економічною діяльністю; суверенне право держави на рівноправну участь у міждержавному економічному діалозі. Важливими етапами закріплення цих положень стали Пакти про права людини 1966 р., де зазначено, що «ні один народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування» (п. 2 ст. 1), та Хартія 1974 р. у якій визначено, що «кожна держава має і повинна вільно забезпечувати повний постійний суверенітет над усіма своїми багатствами, природними ресурсами і економічною діяльністю, включаючи право на володіння, користування та експлуатацію» (п. 1, ст. 2). Водночас міжнародні норми не завжди дотримуються, і загроза ослаблення економічного суверенітету реальна перед будь-якою країною.

В економічній літературі найважливішою ознакою категорії «економічний суверенітет» прийнято називати самостійне управління економікою. Однак дана ознака є другорядною або похідною від факту наявності в руках суверенної держави, нації чи народу права власності на національне багатство, в тому числі природні ресурси, землю тощо. При цьому економічний суверенітет органічно пов'язаний з такою рисою державного суверенітету, як верховенство держави на своїй території.

Доречним є визначення економічного суверенітету, надане С. Мочерним: «право власності народу на національне багатство, на основі якої уповноважені народом органи влади самостійно здійснюють регулювання економіки та зовнішньоекономічної діяльності в інтересах народу» [3, с. 8].

Згідно із трактуванням Н. Юр'євої, «економічний суверенітет – це потенційна здатність самодостатнього стійкого й безпечного відтворення національної економіки як соціально-економічної цілісності, що саморозвивається і зміцнюється за рахунок досягнення фінансової самостійності, продовольчої самозабезпеченості, інтелектуальної достатності, технологічної самостійності та демографічної стабілізації» [2, с. 17].

О. Хорошева визначає економічний суверенітет як «суспільні відносини щодо присвоєння державою майна (власності держави), засновані на верховенстві влади й такі, що дають можливість здійснювати економічне регулювання в інтересах країни» [4, с. 110].

В російській енциклопедії діалектики визначено, що економічний суверенітет – вищий ступінь самостійності держави або окремого регіону у сфері господарської діяльності та можливість приймати самостійні рішення з питань розвитку національної економіки, а також верховенство у внутрішніх економічних справах і економічну рівноправність на міжнародній арені [5].

Основними складовими економічного суверенітету є: економічна незалежність як мож-

лівість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі в міжнародних економічних відносинах; стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає надійність всіх елементів економічної системи, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування негативних зовнішніх факторів; здатність до саморозвитку і прогресу, тобто прагнення самостійно захищати економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію засобів виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і кадровий потенціал держави.

Важливою передумовою успішного включення країни в сучасний етап глобалізації є наявність у її національній економіці стійких економічних суб'єктів, спроможних ефективно будувати свою поведінку в глобальному економічному середовищі, керуючись власними економічними інтересами, а узгодженість цих інтересів з національними набуває виняткового значення для забезпечення національного суверенітету. Глобалізація одночасно висуває додаткові вимоги щодо відповідності національної економіки потребам сучасної конкурентної боротьби на світовому ринку, надає нові потенційні можливості для побудови інноваційної моделі розвитку національної економіки та обмежує здатність держави скористатися з цих можливостей.

Водночас глобальна економіка дедалі більше обмежує можливості держави у регулюванні економічних процесів, яка унаслідок цього змушена поступатися частиною своїх політичних ініціатив новим економічним суб'єктам, а останні можуть нав'язувати власну волю самим державам і впливати на інші міжнародні організації.

Глобалізація світової економіки – найважливіший чинник розвитку сучасних економічних відносин. Економічна глобалізація є найбільшим складником процесу глобалізації, оскільки економічні явища, що виникають у зв'язку з глобальними процесами розвитку, мають визначальний вплив на діяльність світової економічної системи, кожної окремо взятої країни та компанії тощо.

Основними суб'єктами міжнародного та внутрішнього життя, які впливають на обмеження економічного суверенітету і яким держави так чи інакше змушені поступатись своїми певними суверенними правами, є міжнародні, транснаціональні економічні та різного роду неурядові організації, державно-приватні суспільні групи, а також субдержавні суб'єкти, що вийшли на транснаціональні простори внаслідок розвитку процесів регіоналізації (зокрема, окремі регіони, кантони, республіки тощо) [6, с. 16]. При цьому глобальна економіка контролюється не так державами, як могутнім капіталом, що є домінуючою економічною силою. Неабияк впливаючи на фінансову систему держави, ТНК послаблюють

її економічну основу, а отже, і її саму. Діючи на територіях різних держав, вони контролюють величезні обсяги промислового виробництва та зовнішньої торгівлі. Їхній капітал спроможний істотно впливати на політику різних держав (на напрями політичного та економічного розвитку, результати виборчих кампаній тощо).

Протягом останніх десятиліть відбувається масштабна транснаціоналізація економіки. Нині ТНК контролюють близько половини світового промислового виробництва, 70% світової торгівлі, 80% патентів та ліцензій. ТНК сьогодні виступають однією із потужних сил економічного розвитку, провідними гравцями світу, які проникають в економіку інших держав, і фактично керують урядами та всією економічною системою.

Загалом на діяльність ТНК припадає більше 25% світового ВВП, а на підрозділи ТНК, що перебувають за межами країн базування, припадають 10% світового ВВП і третина світового експорту. Також ТНК обслуговують 70% світової торгівлі, з них 40% торгівлі відбувається у межах корпорацій, тобто не за ринковими цінами відбувається торгівля, а за трансфертними, які формуються довгостроковою політикою материнських компаній. Найбільші ТНК мають такі бюджети, які значно перевищують бюджети деяких країн світу. ТНК є лідерами у проведенні та фінансуванні світових науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок.

Серед найбільших 25 корпорацій світу 8 належить Сполученим Штатам, і саме на них припадає найбільше отриманого чистого прибутку – 168,5 млрд дол. У першу десятку також входять 3 потужних китайських корпорації. Серед найбільших корпорацій 9 належать американському континенту, 9 – європейському. Чистий отриманий прибуток усіх європейських корпорацій за 2013 рік становить 106,7 млрд дол., й прибуток корпорацій Азії і Океанії становить 115,8 млрд дол. [7, с. 224].

ТНК задають тон у глобальному економічному та науково-технічному розвитку, панують на найважливіших ринках товарів у формі матеріального продукту, послуг, капіталів, знань і висококваліфікованої робочої сили. За даними щорічної доповіді ЮНКТАД про світові інвестиції, у 2011 р. в світі діяло 78 тис. ТНК, які мають 780 тис. зарубіжних філій. Однак серед них справді провідну роль у світовій економіці і процесі глобалізації відіграють не більш ніж 2-3 тис. першокласних одиниць, головним чином близько 500 ТНК вищого ешелону, і 100-150 лідерів серед транснаціональних банків та інших фінансових корпорацій (ТНБ) [8].

У нинішніх умовах світове господарство виробовано у такий спосіб, що найбільші за оборотом корпорації перевищують ВВП десятків країн світу. Зокрема, General Electric має більший обсяг обороту, ніж ВВП таких розвинених країн світу, як Австрія, Швейцарія та Швеція разом узятих. У списку 100 найбільших еконо-

мік світу 51 місце займають корпорації і лише 49 – країни [9, с. 34].

Тенденції економічної глобалізації накладають на національну економічну політику низку обмежень. Таким чином, держава вже не є достатньо суверенною у виборі форм і методів реалізації національних інтересів.

Отже, глобалізація одночасно висуває додаткові вимоги щодо відповідності національної економіки потребам сучасної конкурентної боротьби на світовому ринку, надає нові потенційні можливості для побудови інноваційної моделі розвитку національної економіки та обмежує здатність держави скористатися цими можливостями.

При цьому можливості створюються на наднаціональному рівні, а їхнє використання, як і запобігання негативним наслідкам глобалізації, належать до першочергового обов'язку національних стратегій. На сучасному етапі розвитку реалізація економічної політики держави відбувається в умовах обмеженості її суверенності. Безпосередніми джерелами цього обмеження є: зобов'язання, накладені на країну через її членство у міжнародних організаціях та/або міждержавних об'єднаннях або взяті на певний період як умова отримання фінансових ресурсів; імпортно- (експортно-) залежність, сформована як через природну залежність від ввезення ресурсів, так і в рамках економічно обґрунтованого міжнародного поділу праці; відчутна частка іноземного капіталу у вигляді прямих або портфельних інвестицій, завдяки чому інтереси інвесторів можуть прямо чи опосередковано впливати на економічну політику держави [10, с. 73].

У забезпеченні практичної реалізації державного суверенітету пріоритетами стають зміцнення національної конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки країни в умовах збільшення відкритості національної економіки.

Існує цілий набір методів, за допомогою яких держава захищає економічний суверенітет і забезпечує задоволення своїх національних інтересів. Важливими складовими елементами економічної діяльності держави є право визначати ціни на ресурси і товари, що експортуються; здійснювати ефективне митне регулювання; здійснювати ліцензування експортно-імпорتنих операцій. Важливими є побудова ефективних державних структур, які будуть мати можливість функціонувати поряд з приватними компаніями; створення системи якісного державного управління в правоохоронній, податковій, судовій, митних сферах; стимулювання усіх законних видів національного бізнесу, національного виробництва, відтворення; використання грошово-кредитної політики для стимулювання національного економічного розвитку; розвиток ємності внутрішнього споживчого ринку; підтримка і розвиток національних фінансових інститутів; розвиток і зміцнення оборонного комплексу країни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Процеси глобалізації та інтеграції, що відбуваються у сучасному світі, призвели до зміни основних і раніше існуючих світоглядних парадигм. З усього комплексу питань, пов'язаних з проблемою економічного суверенітету, одним із основних стало питання про його значення і роль у результаті трансформацій, які є наслідком впливу процесів глобалізації.

Отже, процеси глобалізації зменшують економічний суверенітет як атрибут влади національних держав і потенціал у галузі економічного регулювання, що проявляються в зростаючій залежності від вітчизняних та іноземних ТНК.

Економічна безпека і суверенітет є основою забезпечення економічного розвитку держави, що повинно враховувати національні інтереси та ідеї. Саме забезпечення економічної безпеки є гарантом державної незалежності і суверенітету України. Для цього необхідно в сучасних умовах світового розвитку максимально скористатися тими перевагами, які несе глобалізація.

Для забезпечення економічної безпеки і суверенітету України необхідно: стабілізувати політичну та економічну ситуацію в країні; сприяти економічному зростанню в країні, вдосконаленню структури економіки; сприяти створенню конкурентного середовища та виходу на міжнародні ринки продукції вітчизняних компаній, прискорювати темпи зростання конкурентоспроможної продукції промисловості; підтримувати стійкість національної валюти.

Необхідним є подальше дослідження системи критеріїв забезпечення економічного суверенітету національних економік в умовах посилення інтернаціоналізації та взаємозалежності країн світу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ткаленко С.І. Економічний суверенітет у контексті забезпечення економічної безпеки України / С.І. Ткаленко // Стратегія економічного розвитку України. – 2014. – № 34. – С. 52-57.
2. Юрьєва Н.П. Национальный экономический суверенитет в условиях глобализации: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / Юрьєва Н.П. – Москва, 2009. – 212 с.
3. Мочерний С. Национальный та економічний суверенітет країни / С. Мочерний // Економіка України. – 2005. – № 10. – С. 4-13.
4. Хорошева А.С. Сущность экономического суверенитета: политэкономический аспект / А.С. Хорошева // Економіка і організація управління. – 2010. – № 1. – С. 110.
5. Экономический суверенитет: общая аналитика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dialectics.ru/520.html>.
6. Куян І. Чи послаблює глобалізація суверенітет національних держав / І. Куян // Віче. – Київська правда. – 2009. – № 12. – С. 15-18.
7. Ткаленко С.І. Вплив ТНК на економічну безпеку і суверенітет України / С.І. Ткаленко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 5. Т. 1. – С. 223-226.
8. Комісія ООН з торгівлі і розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>.

9. Структурні зміни та економічний розвиток України / [Геєць В.М., Шинкарук Л.В., Артьомова Т.І. та ін.]; за ред. Л.В. Шинкарука. – НАН України: Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2011. – 696 с.
10. Покришка Д.С. Економічні засади державного суверенітету в глобалізованому світі // Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2. – С. 73-83.
11. Исаев И.А. Господство: очерки политической философии. – М.: Норма, 2008. – 352 с.
12. Незалежність України в глобалізованому світі: вектори XXI століття: зб. Матеріалів міжнар. наук. конф. (Київ, 22 серпня 2011 р.) / упоряд. Я.А. Жаліло, С.О. Янішевський. – К.: НІСД, 2011. – 192 с.